

Зеленяк Поліна Анатоліївна,

ад'юнкт докторантури та ад'юнктури
Національної академії внутрішніх справ

Науковий керівник: професор кафедри
кримінології та кримінально-виконавчого права
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент *Кулакова Н. В.*

ОСОБЛИВОСТІ ВІКТИМІЗАЦІЇ ДІТЕЙ ВІД ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ ЖИТТЯ ТА ЗДОРОВ'Я

Конституція України ст. 3 проголошує, що «людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпека визначаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави» [1]. Виходячи з цього, необхідно зазначити важливість охорони життя і здоров'я неповнолітнього, і особливості кримінальної відповідальності, яка передбачена за посягання на нього. Специфіка дитини як потерпілого обумовлена віком, рівнем знань, обмеженість життєвого досвіду, конформними якостями та ін. Саме це приляло не тільки виділенню обтяжуючих ознак у кримінальному законодавстві, але й розробці системи захисту цієї категорії населення.

До злочинів, що посягають на життя та здоров'я дитини належать діяння, що передбачені Розділом II «Злочини проти життя та здоров'я» Кримінального кодексу України ст.ст. 115–145 [2]. Це суспільно небезпечні та протиправні діяння, що посягають на життя й здоров'я особи, руйнують і спотворюють найважливіші блага, а також наражають на небезпеку заподіяння їм шкоди. У розділі об'єднано посягання на два різних родових об'єкти – життя та здоров'я особи [3].

Важливим для розуміння потенційної віктимності дитини є визначення середовища в якому знаходиться дитина, процес її формування, віктимогенні фактори та умови. Оскільки процес віктимізації є динамічним, що обумовлений взаємодією різноманітних складових компонентів – сукупністю обставин в житті дитини і суспільства, які детермінують процес перетворення особистості в жертву злочину, вони тим або іншим чином сприяють його реалізації. Умовами віктимізації є різноманітні явища об'єктивного та суб'єктивного характеру, які підвищують можливість дитини стати жертвою злочину, оскільки певні властивості дитини визначають ступінь її уразливості від злочинів.

Потенційний характер віктимності дитини тим більш посилюється, коли відбувається дослідження від окремого факту, від рівня особистості до рівня соціальної групи. Зміст віктимності дитини складає особистісний та ситуативні компоненти. Особистісний компонент віктимності дитини містить якості суб'єктивного характеру,

що сприяє підвищеній уразливості перед посяганнями на життя та здоров'я. Ситуативний компонент віктимності містить сукупність обставин об'єктивного характеру, що формують особистісні компоненти, або підвищують їх роль та значення в процесі віктимізації дитини.

Не можна не погодитися, що основними чинниками віктимності неповнолітніх є їх вік, наслідком якого є незавершеність формування особи у біологічному плані, з огляду на це – неможливість дати опір злочинним посяганням і, у соціальному плані, нездатність адекватно оцінювати обстановку, що призводить до більшої вірогідності потрапити до криміногенної ситуації як жертва злочину [4]. Віктимні риси, що притаманні дітям вчені поділяють на дві групи – загальні та індивідуальні. До загальних (що притаманні віку дітей) належать: довірливість, наївність, допитливість, невміння адекватно реагувати на ситуацію, відставання у психічному розвитку від фізичного, перевага у психічній діяльності процесів збудження від гальмування, фізична слабкість. Індивідуальні психічні властивості поділяються на біопсихологічні, власне психологічні та соціально-психологічні. До власне психологічних відносять: агресивність, тривожність, жорстокість, схильність до ризику, емоційна неврівноваженість. До соціально-психологічних належать: потреба у спілкуванні, самоствердженні, незнання головних методів забезпечення особистої безпеки. До психологічних чинників належать: тип темпераменту, наявність характерних визначених рис характеру [5].

Взаємодія суб'єктивних та об'єктивних факторів призводить не просто до віктимізації дитини, а сприяє процесу перетворення дитини у потенційну жертву. Тому, при дослідженні детермінант віктимізації необхідно визначити механізм, який являє собою систему елементів та етапів зміни віктимності дитини внаслідок взаємодії зовнішніх та внутрішніх факторів. При цьому об'єктивна (зовнішня) складова є комплексом умов, що існують в суспільстві та яким притаманний віктимогенний потенціал, а суб'єктивні (внутрішні) фактори є система психічних процесів, що формують віктимну мотивацію поведінки. Враховуючи безпосередній характер соціального механізму віктимізації, віктимологічна профілактика повинна сприяти не тільки виявленню конкретних життєвих обставин потенційної жертви, але й моделюванню віктимогенної ситуації. Підвищена віктимність дітей визначається не тільки їх психофізіологічними якостями, але і їх соціальними ролями, місцем в системі соціальних відносин, положенням яке вони займають в сім'ї.

В основі запобіжної стратегії, принципів профілактичної роботи повинно бути припинення злочину щодо дитини. Вченими розроблялася модель, що пояснює механізм дитячої віктимізації. Досліджуючи цикл розвитку агресивних тенденцій у дитини було виявлено, що діти, до яких були вчинені насильницькі дії, були більш агресивними до інших дітей – «індекс агресії» для ображеної дитини був більше на 93 %, ніж у

інших дітей. Особливо це характерно для дітей, щодо яких вчинялося насильство в сім'ї. така дитина була менше здатна оброблювати інформацію та вирішувати проблеми міжособистісного спілкування у толерантній формі [6]. Модель агресивної поведінки, що відтворюється у ранньому дитинстві, може екстраполювати на майбутні дії. Віктимізація дитини, таким чином детермінує криміналізацію дорослого. Також, необхідно звернути увагу і на можливу «вторинну» віктимізацію, яка з'являється під час судового розгляду при відтворенні обставин злочину. Особлива увага повинна приділятися при проведенні бесід з дитиною про вчинений злочин, при цьому повинно бути недопущення безтактної, грубої поведінки або зневажливого ставлення до дитини, засудження її. Дуже часто відторгнення жертви її найближчим оточенням, нерозуміння та засудження її буде сприяти десоціалізації – залишення дому, родини, вживанню алкоголю, наркотиків, потрапляння до девіантного середовища і, як наслідок, вторинна віктимізація.

Виявлення всіх соціальних явищ та процесів у взаємозв'язку має велике значення для розробки заходів віктимологічної профілактики, що будуть сприяти мінімізації (нейтралізації) явищ і процесів, що породжують злочинність. Віктимологічна профілактика – це собою комплекс заходів, які здійснюються державними органами та громадськими організаціями, спрямованими на зниження у населення та окремих громадян ризику стати жертвами злочинних посягань [8]. В основі розробки заходів віктимологічної профілактики повинні бути: сукупність знань про жертву, особливостях її поведінки до, під час, і після вчинення злочину, специфіку взаємовідносин «злочинець – жертва», конкретні життєві обставини, що призвели до перетворення особи на жертву злочину. Завданням віктимологічної профілактики на сучасному етапі є наукове пояснення і прогнозування віктимологічних процесів з метою забезпечення інтенсифікації профілактичного впливу на злочинність на основі нетрадиційних підходів, у центрі яких перебуватиме особа, яка за певних обставин може стати жертвою злочинного посягання.

Сьогодні розроблена правова основа віктимологічної профілактики: ратифікована Декларація ООН «Основні принципи правосуддя для жертв злочинів і зловживання владою», кримінальне процесуальне, кримінальне законодавство України, що відображає і, частково, вирішує деякі із загальних питань віктимологічного запобігання злочинам, Закони України «Про Національну поліцію», «Про запобігання та протидію домашнього насильства», «Про соціальні послуги», «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей», Указ Президента України «Про Концепцію забезпечення захисту законних прав та інтересів осіб, які потерпіли від злочинів» та ін.

Сформована багатосуб'єктна система нейтралізації віктимізації як населення загалом, так й окремих соціальних груп є комплексом практичних заходів із перетворення соціальних відносин відповідно до

мети девіктимізації особи, зниження негативних наслідків для соціуму кримінальних ексцесів, відтворення режиму законностей і принципу справедливості. Виявлення потенційних потерпілих повинно будуватися у трьох напрямках: від ситуації, коли виявляючи та аналізуючи обстановку виходять на конкретно потенційно уражених у цій ситуації осіб; від злочинця, коли шляхом вивчення його зв'язків або типової поведінки, визначається коло можливих потенційних потерпілих від його дій; від потерпілого, коли «вихід» на конкретну особу виявляє притаманні їй підвищенні віктимні якості [7].

Суб'єктами віктимологічної профілактики виступають державні органи, громадські організації, посадові особи, громадяни, що здійснюють заходи традиційної профілактики. Але можуть створюватися спеціальні структури, що забезпечують роботу з жертвами у плані їх захисту від протиправних посягань. Прикладом такого роду суб'єктів можливо назвати органи соціального захисту населення. Заходи індивідуального впливу вважаємо за можливе розділити на два види: заходи переконання і заходи допомоги. Заходи переконання носять як захисний, так і виховний характер. Як такі виступають бесіди, роз'яснення про те, як не стати жертвою злочину, яким чином забезпечити збереження свого здоров'я і майна. Умовою, що сприяє здійсненню деякої частини злочинів, є алкогольне сп'яніння жертви, тому віктимологічна профілактика значною мірою полягає в попередженні пияцтва. До заходів допомоги передусім належить організація спеціальних консультативних пунктів, центрів соціально-психологічного захисту громадян від злочинів, основним завданням яких є інформування населення про заходи захисту від злочинів. У пунктах і в центрах психологічної допомоги необхідно організовувати групові й індивідуальні консультації з потенційними жертвами злочинів, у ході яких надавати їм соціально-психологічну допомогу, прогнозувати їх індивідуальну віктимну поведінку, виявляти і намагатися разом із ними нейтралізувати віктимологічно значущі риси особи та особливості поведінки.

Особливого значення сьогодні набуває психопрофілактична робота з дітьми з девіктимізації – активне навчання соціально важливим навичкам. Така діяльність може реалізовуватися у формі групових навчань (тренінгів), наприклад в навчальних закладах.

На жаль, віктимологічна профілактика не може вирішити всіх проблем. Але разом з заходами традиційної профілактики вона суттєво може підвищити рівень запобігання злочинності, створюючи можливість для застосування комплексних заходів, підвищуючи її ефективність, та логічно послідовною та завершеною. Зневажати можливостями віктимологічної профілактики, а тим більше ігнорувати їх – означає вести боротьбу зі злочинністю частково.

Список використаних джерел

1. Конституція України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> – Назва з екрану.
2. Кримінальний кодекс [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> – Назва з екрану.
3. Сучасне кримінальне право України : курс лекцій / А.В. Савченко, В.В. Кузнецов, О.Ф. Штанько – К. : Вид. ПАЛИВОДА А.В., 2005. – С. 311. – 640 с.
4. Віктимологія : навчальний посібник / В.В. Голіна, Б.М. Головкін, М.Ю. Валуйська та ін.; за ред. В.В. Голіни і Б.М. Головкіна. – Харків : Право, 2018. – С. 106. – 308 с.
5. Юрченко О.Ю. Проблеми безпеки дітей в соціальних мережах та Інтернеті (віктимологічний аспект) [Електронний ресурс]. Порівняльно-аналітичне право : електрон. фахове наук. вид. – 2013. № 3-1. – С.336-338. Режим доступу : http://pap.in.ua/3-1_2013/8/Yurchenko%20O.Yu..pdf. – Заголовок з екрана.
6. Виктимология : учеб. пособие для студентов вузов, обучающихся по специальности «Юриспруденция» / Т.В. Варчук, К.В. Вишневецкий; под ред. С.Я. Лебедева. – М. : ЮНИТИ-ДАНА : Закон и право, 2008. – С. 86. – 191 с.
7. Франк Л.В. Потерпевший от преступления и проблемы советской виктимологии. – Душанбе, 1977. – С. 110.
8. Джужа А.О. Віктимологічні засади запобігання злочинам в Україні : теорія та практика [Текст]: монографія. – Київ : НАВС, 2017. – 416 с.

Кундельська Ірина Сергіївна,

оперуповноважений відділу протидії організованим формам злочинності у сфері економіки Управління захисту економіки у місті Києві Департаменту захисту економіки Національної поліції України

ПРОТИДІЯ ОРГАНІЗОВАНИМ ФОРМАМ ЗЛОЧИННОСТІ У СФЕРІ ЕКОНОМІКИ

Анотація. У доповіді досліджено специфіку організованої злочинності в контекстуальному визначенні законодавства України, розкрито сутність кожного співучасника злочину, наведено фрагмент статистичних даних по кількості виявлених злочинів, які вчинені організованими групами та злочинними організаціями та кількості виявлених осіб, які вчинили злочини у складі організованих груп та злочинних організацій. Також коротко окреслено діяльність Департаменту захисту економіки, в якому одним із пріоритетних